

KAKŠNE MOŽNOSTI ZA USTVARJALNOST NUDI POUK GEOGRAFIJE?

Dr. Tatjana Ferjan

Srednja trgovska šola, Streliška 19,

SI – 1000 Ljubljana, Slovenija

e-naslov: ilonka.ferjan@mf.uni-lj.si

Izvleček

Sestavek prikazuje možnosti za ustvarjalnost v učnem procesu. Prikaže tri modele, ki omogočajo učencu različne stopnje ustvarjalnosti. Prvi model daje učencu majhne možnosti za ustvarjalnost, v drugem modelu so učenci bolj samostojni kot v prvem, toda tretji model daje učencem široke možnosti za njihovo ustvarjalnost. Učitelj nudi enake možnosti pri delu vsem učencem, a nadarjeni učenci dosegajo boljše rezultate. Ustvarjalnost je želja vsakega učenca. Spoznavanje okolja pri geografiji ima še dodatno pomembno vlogo pri ustvarjalnosti učencev.

Ključne besede: ustvarjalnost, raziskovalno učenje, modeli pouka, nadarjeni učenci.

THE KINDS OF POSSIBILITIES FOR INNOVATION IN GEOGRAPHIC LEARNING

Abstract

The following study presents a detailed process of innovation in geographic learning. In this study three levels of learning are presented. In the first model the students have only a few opportunities for their innovation. In the second model there are more independant then in the first but the third model gives to students wide possibilities for their innovations. In the innovation process the teacher gives always the same opportunities for all students but the gifted students are more successful then the others. The innovation is a wish of every student. The invironmental learning plays also a crusial role for innovation process at the geographic learning.

Key words: innovation, research learning, models of learning, gifted students.

1. Uvod

Ustvarjalnost je izziv za tiste, ki hočejo več. Ustvarjalnost rabi ustvarjalnega učitelja in učenca, ki delujeta v spodbudnem učnem okolju in iščeta spodbujajoče razmišljanje. Pri tem se mi postavlja vrsta vprašanj. Naj navedem le nekatera. Kakšne oblike učnega procesa si bo izbral ustvarjalni učitelj? Ali bo znal ustvariti ustrezno učno klimo, ki bo spodbudno delovala na učni proces, na učenca in na njegove rezultate dela? Ali je ustvarjalnost povezana z nadarjenostjo? Ali raziskovalno učenje omogoča ustvarjalnost in daje možnost nadarjenim učencem? V zvezi z ustvarjalnostjo bi lahko rekla, da je vloga učitelja, da vzbuja ustvarjalnost. Ustvarjalen učitelj želi navdušiti učence za nove vidike, za igro idej, ki naj postane učenčev prevladujoči stil mišljenja. Ustvarjalnost temelji na notranji motivaciji in zanimanju. Zunanja motivacija je začasna spodbuda. Učitelj naj omogoči ustvarjalno klimo v razredu.

Motivacija je pogoj za opravljanje katerega koli dela, tako tudi učenja, zato mora biti sestavni del vsake ure. Ker je učni proces osredinjen na učenca, mora biti učenec za učenje še bolj motiviran, saj motivacija izhaja iz učenja in učenje jo tudi pogojuje. Motivacija je za učenca zelo pomembna, saj vodi njegovo zanimanje in željo po znanju. Motivacija je povezana z učenčevim vnemo in vedoželjnostjo, izvirati pa mora iz zanimivosti snovi, ki vpliva na učenčev aktivnost pri učenju in tudi ustvarjalnost.

Pouk mora biti voden tako, da omogoči ustvarjalnost in daje vse možnosti nadarjenim. Učitelj je pri tem razmišljujoč praktik in nosilec odločitev za metode dela v učnem procesu. V učiteljevih rokah so različne metode pouka, ki pogojujejo ustvarjalno delo. Odnos učitelj, učenec, pouk je zelo pomemben pri razvoju učenčeve ustvarjalnosti, ki je pravzaprav posledica aktivnosti, motiviranosti, inovativnosti učenca. Kakšna je učenčeva vloga pri pouku in kakšen položaj ima pri učnem procesu, je odvisno od modela pouka.

Ustvarjalni učitelj vzbuja željo po študiju, motivira za ustvarjalno delo, daje manj običajna vprašanja. Pouk vodi tako, da omogoči ustvarjalnost vseh učencev. Išče tudi nadarjene učence in jim daje možnosti večjega ustvarjalnega dela. Pouk, ki zagotavlja učencu aktivnost v učnem procesu, ga s tem vodi tudi v ustvarjalnost. Nekatere metode pouka še posebno odpirajo te možnosti npr. raziskovalno učenje, o katerem bo govora v nadaljevanju.

2. Ali je vsak učenec lahko ustvarjalen?

Kdo dosega rezultate? Blažič (2000) ugotavlja, da na splošno izkazujejo bolj sposobni tudi večje dosežke. Visoka nadarjenost in visoki dosežki se pojavljajo skupaj. Visok dosežek je lahko pogojen tudi z razlogi, ki so zunaj nadarjenosti, na primer: nadpovprečna motivacija. Kdo je nadarjen? Nadarjen je tisti, ki ima izredne sposobnosti in kaže svoje dosežke na različnih področjih v primerjavi s svojimi vrstniki (Ferbežer 2006). Nadarjeni učenci so polni idej, sposobni hitrega sklepanja in natančnega opazovanja. Nadarjenost se kaže v različnih spletnih lastnosti in dejavnosti kot sta motivacija in ustvarjalnost.

3. Geografija in ustvarjalnost

Pojdimo in si sami oglejmo! Ni namreč ničesar, kar bi nadomestilo osebno izkušnjo. V teh besedah je izraženo bistvo opazovanja in nadalje tudi raziskovalnega učenja. Tako učenje je v stiku z realnostjo in pomeni osnovo dela in hkrati nujen sestavni del pouka geografije. Narava je naša opazovalnica in iz nje črpamo spoznanja o okolju. Narava daje možnosti za ustvarjalnost, ki se kaže pri zbiranju ustreznih elementov v prostoru, za fotografiranje oziroma za izdelavo maket. Ustvarjalnost je izražena tudi v besedni obliki, kar je izdelava poročila oziroma raziskovalne naloge, ki predstavlja najvišjo obliko ustvarjalnosti.

4. Raziskovalno učenje

Raziskovalno učenje je integriran proces. Učencem omogoča odkrivanje novih neznanih značilnosti. Izhaja iz že znanega in prinese nove zaključke, ki so rezultat trenutnih raziskav. Učenec pri tem pride do nove oblike mišljenja, to je do ustvarjalnega dela.

Kvalitativno raziskovanje raziskuje kvaliteto situacij, procesov. Uporablja kvalitativne raziskovalne tehnike, to je npr. opazovanje, intervju. Raziskovalec je ključni instrument raziskave, osredotoča se na manjše probleme in je usmerjen v induktivno analizo podatkov.

Fraenkel in Wallen pravita, da raziskovalec gre v okolje, kjer zbira podatke v besedni in slikovni obliki. Ukvarja se s procesi, pojavi. Usmerjen je v induktivno analizo podatkov. Guba in Lincolnova delita raziskave na tri sestavine, ki so: pogoji za začetek raziskave, raziskovalni proces in raziskovalni rezultati. Pri raziskovalnem procesu so elementi vzorčenja, analiza podatkov, razvijanje teorije in razvijanje načrta raziskave.

Raziskovalno učenje se navadno izvaja na določenem primeru. Študija primer podrobno analizira in predstavi posamezen primer. O primeru zberemo potrebne podatke, jih analiziramo in napišemo rezultate. Glavne faze pri poteku raziskave so:

- oblikovanje izhodiščne ideje,
- namen in cilj raziskave,
- izbira primera,
- terensko delo,
- zbiranje in obdelava podatkov,
- izdelava študije.

5. Raziskovalno učenje in ustvarjalnost

Raziskovalni proces oziroma raziskovalno učenje kot metoda dela pomeni za učence aktiven pristop k snovi, problemu direktno na terenu ali pa posredno preko knjig, slik, kaset. Pomeni inovativno pot, kjer je učenec aktiven, njegova aktivnost se odraža na vsaki etapi učnega dela. Izkušnje dolgoletnega izvajanja metode raziskovalnega učenja kažejo, da se ta metoda lahko izvaja po treh različno zahtevnih modelih, katere sem ugotovila in jih predstavljam.

Prvi model pomeni enostavno obliko raziskovalnega učenja, ki je navadno indirektna oblika, kar pomeni raziskovanje po knjigah in drugih medijih. Učenec zbira gradivo o snovi: podatke, slike, grafe. Na osnovi tega izdela poročilo oziroma plakat. Je ustvarjalen in inovativen, vendar oboje predstavlja le začetek v tej smeri. Učenec dela po navodilih učitelja, ki ga usmerja in sili k inovacijam.

Drugi model raziskovalnega učenja pomeni za učenca že bolj samostojno pot. Učitelj ga usmerja, učenec je dokaj samostojen. Pri tej stopnji raziskovanja bi ločili dve smeri: lahko gre za nadgradnjo indirektnega raziskovanja, kjer učenci na terenu potrdijo teorijo, ki so jo pridobili pri indirektnem raziskovanju. Druga smer pa je samo terensko delo, npr. izbor prirodnih lepot za natečaj Geotrip in kasnejše delo doma, ko učenci pripravijo izbrane slike za razstavo. V drugem modelu raziskovalnega učenja se ustvarjalnost in inovativnost povečata glede na prvo stopnjo.

Tretji model raziskovalnega učenja predstavlja raziskovalna naloga. Pomeni vrh raziskovalnega učenja. Gre za projektno nalogo, ker se odvija po določenem redu in vodi k cilju. Bistvo raziskovalnih nalog kot oblike raziskovalnega dela je, da učenci ustvarjalno delajo, sami spoznajo probleme in procese, so dominantni pri sestavi, zavzemajo svoje stališče do raziskave, kar izrazijo v nalogi in tudi na posterju, ki prikaže glavne dosežke naloge. Raziskovalna naloga se odvija po etapah: učenec izdela načrt, izvaja terenske in druge raziskovalne metode, analizira zbrane podatke, ki jih prikaže v besedni in grafični obliki.

Vsaka etapa pomeni določeno stopnjo v raziskovalnem procesu. Vsebine pri raziskovalnih nalogah postanejo širše, izbrane so po lastni želji, učenec pride do svojih zaključkov. Naloge dajejo učencu možnost, da v njih predstavi probleme tako po vsebini kot tudi po metodi. Hkrati je učenec pri izdelavi naloge inovativen in ustvarjalen.

6. Ugotovitve

Ugotovitve temeljijo na izvajanju navedenih modelov. V okviru njih so učenci izdelali 350 raziskovalnih nalog in 2.150 plakatov. Na tej osnovi lahko podam naslednje rezultate.

Pri prvem modelu raziskovalnega učenja izstopajo nekateri učenci, katerih izdelki so bili ocenjeni. Pri njih bi težko govorila o neki večji ustvarjalnosti oziroma nadarjenosti. Gre le za nekoliko bolj motivirane učence in tudi bolj prizadevne. Lahko so med njimi tudi bolj nadarjeni in ustvarjalni. Drugače je pri drugi in tretji stopnji raziskovalnega učenja.

Pri drugem modelu zahtevnosti raziskovalnega učenja se že kaže večja ustvarjalnost in s tem pridejo do izraza tudi nadarjenost, saj so le določeni učenci sposobni npr. najti v naravi (v okolju) določeno prirodno zanimivost, jo fotografirati oziroma drugače predstaviti. Npr. pri sodelovanju za natečaj Geotrip ni dovolj samo izbor prirodnih znamenitosti v naravi, njihovo fotografiranje, ampak je pomembna tudi nadaljnja likovna obdelava izbranih posnetkov. Gre za izdelavo brošur, plakatov in podobno. Tu se pokaže določena ustvarjalnost in tudi nadarjenost učencev npr. oblikovna, umetnostna poleg strokovnega znanja.

Pri tretjem modelu zahtevnosti npr. raziskovalne naloge že izstopa ustvarjalnost in nadarjenost, saj je učenec, ki se odloči za raziskovalno nalogo, sposobnejši od drugih vrstnikov, bolj motiviran in tudi bolj razgledan na določenem področju. Učenci, ki izdelajo nalogo, kažejo nadarjenost na tem raziskovalnem področju. Raziskovanje zahteva nadarjenost učenca, njegove sposobnosti za raziskavo, odkrivanje novega, interpretacijo podatkov, torej ustvarjalnost ter nadgradnjo na tem področju. Uspešnost dijakov pri tem kaže na njihovo sposobnost ustvariti novo, torej na njihovo nadarjenost, saj odstopajo po določenem znanju in aktivnosti od drugih vrstnikov.

Dolgoletno vodenje učnega procesa po vseh treh modelih izkazuje in potrjuje v uvodu navedeno misel Blažiča, da boljši učenci dosegajo tudi boljše rezultate. To velja zlasti za ustvarjalnost v tretjem modelu (raziskovalne naloge). Uspešnost po drugem modelu lahko dosegajo učenci, ki so zelo motivirani in nadarjeni v določeni smeri. V prvem modelu pa je uspešnost široko pogojena, ustvarjalnost je v začetni fazi in zato vsak povprečen učenec lahko doseže uspeh.

Mislim, da navedeni trije modeli poučevanja pokažejo možnosti za zahtevnejša dela tudi za nadarjene z diferenciacijo izobraževanja, ki temelji na individualizaciji poučevanja in učenja. Vrednost individualnega izobraževanja so poudarili Kaplan (1974), Mager (1982), Clark (1989), Gallagher (1985), Ferbežer (1999). Gallagher priporoča, da je učni program treba preoblikovati za potrebe nadarjenih. Prikazana drugi in tretji model pouka potrujeta omenjeno priporočilo zlasti pa njegovim točkam, na primer: razširitev učnega okolja preko običajnega šolskega razrednega okolja in programa, temu odgovarjajo raziskovalne naloge, ki razvijejo kreativno mišljenje in najvišjo stopnjo ustvarjalnosti. Ostali učenci, manj nadarjeni in motivirani, delajo po običajnem učnem načrtu in ne izvajajo raznih nadgradenj, če tega ne želijo.

Dolgoletne izkušnje kažejo, da geografija daje široke možnosti za ustvarjalnost v vseh treh opisanih modelih. Raziskovanje in opazovanje prostora sta geografiji lastna. S tem je pogojena ustvarjalnost učencev. To daje nova spoznanja in nove poglede na prostor, ki nas obdaja.

Vloge in možnosti raziskovanja (direktnega in indirektnega) se mnogokrat premalo zavedamo. Uspeh intenzivnega dela z metodo raziskovalnega učenja nam daje rezultate, vendar je odvisen od: priprave na tako delo, od aktivnosti, zainteresiranosti, kar ima za posledico ustvarjalnost in inovativnost.

Indirektno raziskovanje je možno pri vseh oblikah pouka. Časovno in prostorsko smo pri tem neomejeni, saj sliko v knjigi, na videu, CD, medmrežju lahko opazujemo in analiziramo vedno v toku učnega procesa. Če je le mogoče tako opazovanje kombiniramo z direktnim raziskovanjem, ki naj bo zaključek ali izhodišče proučevanja neke širše problematike. Z enostavnim raziskovanjem po literaturi, ali ob računalniku, učenci znajo predstaviti in opisati osnovne elemente. Zahtevne oblike raziskovanja predstavlja eksemplaričen pristop, kar pomeni raziskovanje določenega primera (države, regije, mesta). Vsebine postanejo pri tem širše, pri čemer učenec spozna literaturo, karte, teren in se mu tako širi znanje in želja po nadaljnjem spoznavanju problematike. Pri taki obravnavi vlada interes, saj učenci navajajo, da je delo zanimivo, ker ni monotonosti. Znanje in zahtevnost ob raziskovanju sta odraz motiviranosti, aktivnosti. Kaže pa se ustvarjalnost in z njo povezana inovativnost, kar je oboje tudi odraz večje ali manjše sposobnosti učenca. Bistvo metode raziskovalnega učenja (lažje oblike ali zahtevnejše) kot oblike samostojnega dela je, da učenci ustvarjalno delajo, sami spoznajo bistvo snovi, zavzemajo svoje stališče do literature, kart, terena, kar izrazijo v poročilu ali nalogi. Pri takem delu zasledimo pri učencih interes, tekmovalni duh, prilagojenost vsakemu učencu, angažiranost glede na sposobnost. Sposobnejši učenci dosegajo boljše rezultate in so tudi bolj inovativni in ustvarjalni.

7. Sklep

Učitelj omogoča učencu aktivnost, hkrati pa mu nalaga večje zahtevnosti in mu s tem odpira pot v ustvarjalnost. Osnova za ustvarjalnost je v učenčevi motivaciji za delo (pri uri) v motivaciji za samostojno delo manjšega obsega (na primer referati) in na motivaciji za samostojno delo večjega obsega (na primer raziskovalna naloga).

Aktivnost učenca v učnem procesu mu zagotavlja njegovo uspešnost, kar se izraža v njegovi ustvarjalnosti. Sposobnejši učenci dosegajo boljše rezultate, vendar je ustvarjalnost želja vsakega učenca. Rezultati dela z metodo raziskovalnega učenja kažejo, da je tak način dela zahteven tako za učenca, kot tudi za učitelja – mentorja, ki vodi tak pouk.

Geografija kot predmet zagotavlja možnosti za ustvarjalnost, saj številni primeri iz prakse to potrjujejo in izkazujejo (nagrade in priznanja učencev za prva mesta na tekmovanjih).

Viri in literatura

Blažič, M. 2000: Identifikacija nadarjenih in didaktični pristopi. Pedagoška obzorja 1–2, str. 3–10.
Ferbežer, I. 1999: Individualizirano izobraževanje nadarjenih učencev v ZDA. Pedagoška obzorja 5–6, str. 225–237.

Ferbežer, I. 2006: Ali je ta otrok nadarjen. Kidričevo.

Ferjan, T. 2004: Ali šola v naravi nudi možnosti za ustvarjalnost. Didaktika v šoli v naravi, Tolmin.

Ferjan, T. 2007: Ali znam ustvariti zanimiv pouk. Didakta.

Ferjan, T. 2008: Odgovornost mentorja in učenca ob raziskovalnem delu. Posvet Vodenje v izobraževanju. Portorož.

Ferjan, T. 2008: Ustvarjalnost pri učenju. Festival Ustvarjalnost. Ljubljana.

Marentič, B. 2000: Psihologija učenja in pouka. DZS, Ljubljana.

THE KINDS OF POSSIBILITIES FOR INNOVATION IN GEOGRAPHIC LEARNING

Summary

The following study presents a detailed process of innovation in geographic learning. In this study three levels of learning are presented. In the first model the students have only a few opportunities for their innovation. In the second model there are more independent than in the first but the third model gives to students wide possibilities for their innovations. In the innovation process the teacher gives always the same opportunities for all students but the gifted students are more successful than the others. The innovation is a wish of every student. The environmental learning plays also a crucial role for innovation process at the geographic learning.